

Entre la premsa periòdica referida a Mataró que el Museu Arxiu conserva, Xavier Alarcón i Campdepadrós va localitzar i transcriure un seguit de vuit articles apareguts l'any 1893 en la revista barcelonina *La Il·lustració Catalana*, que fan referència a diverses estades que un dels seus redactors, Luciano García del Real, va fer a Mataró. Pel seu interès els reproduïm tot seguit.

L'autor del reportatge descriu la vida de Mataró d'aquell temps, visita indústries i establiments, transcriu les informacions que li donen sobretot els propietaris de les fàbriques i aporta moltes dades sobre l'estat de la indústria mataronina d'aleshores, caracteritzada sobretot per la gran presència del gènere de punt.

Mataró, l'any 1893 és una ciutat molt activa, amb una indústria molt dinàmica que treballa a ple rendiment i que dedica una part important de la producció a l'exportació, sobretot a Cuba i altres mercats d'ultramar.

Però, poc temps després, l'any 1898, el final de la guerra de Cuba representà la pèrdua d'una part important dels mercats americans i el sector industrial entrà en crisi, i van desaparèixer la pràctica totalitat de les fàbriques de teixits. Es mantingué, però, el gènere de punt.

L'Exposició d'Indústries Locals, del juliol de 1911, al Col·legi de Santa Anna, organitzada per l'Associació Professional de Dependents del Comerç i de la Indústria, recentment constituïda a Mataró, demostrà la superació de la crisi colonial.

D'aquesta exposició, el Museu Arxiu publicà el catàleg d'expositors i reproduí diverses postals editades en el núm. 78 dels *FULLS*, data gener 2004. La *Revista Hispano Americana il·lustrada*, de Barcelona, per l'agost de 1911, li dedicà un número monogràfic, també molt interessant per al coneixement de la vida ciutadana d'aquell temps, editat en facsímil l'any 1986 per diverses indústries i institucions mataronines.

L'any 1914, amb la guerra europea, s'inicià una nova, però molt curta, època de prosperitat. Però, com diu Joaquim Llovet, la conjuntura produí una ràpida alça dels preus, amb la pèrdua consegüent del valor adquisitiu de la moneda, cosa que generaria una conflictivitat social durant els anys següents, amb vagues el 1916, el 1917 i el 1918, amb la Guàrdia Civil desplegada per mantenir l'ordre, i detencions de vaguistes en totes elles. Després, l'any 1919, vindria el *lock-out*, el tancament de fàbriques ordenat per la patronal entre el 6 de desembre de 1919 i el 17 de febrer de 1920.

També reproduïm tot seguit un altre article sobre el gènere de punt mataroní publicat a la revista barcelonina *Pequeña Gaceta del régimen local*, pel juliol de 1917, en plena guerra europea, en un número extraordinari dedicat a Mataró que inclou, també, diversos treballs i reportatges sobre la vida mataronina del moment.

En els articles de la *Il·lustració Catalana* s'ha actualitzat parcialment el llenguatge i normalitzat l'ortografia.

En tots dos treballs, s'hi han afegit notes redactades per Manel Salicrú i Puig, que ha tingut la col·laboració de Josep M. Ferrer i Gibert, del Museu del Gènere de Punt, i de Joaquim Montserrat i Bartra.

La revista *Pequeña Gaceta de régimen local* inclou diverses fotografies de Mataró a l'època. Algunes vénen reproduïdes en l'apartat Documentació Fotogràfica d'aquest número dels *FULLS*.

VIATGE A MATARÓ

LUCIANO GARCÍA DEL REAL

Editat en vuit articles a la revista barcelonina *La Il·lustració Catalana*¹

PRIMER ARTICLE

La Il·lustració Catalana, Núm. 303, (Barcelona, 28 febrer 1893), p. 61-62.

Ullada històrico-pintoresca.—Importància extraordinària de sos gèneres de punt. —Crèdit d'aquesta indústria entre els estrangers. —Visita a las fàbriques. —La de **Marfà**. —La de **Sala i Baladia**. —Maravelles de les mans i de les màquines. — **Min-guell i Peradejordi**. —**La Gran Farinera**. —Lo sac del portuguès. —Mangueres. —Motxilles. — **Fradera i Fontrodona**.

Anem per la primera via fèrria d'Espanya, la que uneix Barcelona amb una de ses filles predilectes, la famosa Iluro dels romans, la moderna i molt industriosa Mataró. Les ones del mar moren a nostres peus bona part del camí, i son remor és lo més agradable company de viatge.

Asseguda Mataró a l'extrem de la cordillera que separa el Vallès de la zona marítima, afalagada dolçament pel Mediterrani, descansa en pintoresca serralada, plena de tota mena de fruita, a l'abric dels vents del nord, tenint al davant un horitzó magnífic i una fèrtil explanada decorada amb torres d'alegre aspecte i amb l'amenitat de sa platja, plena d'encís.

Mataró enderroca las opressores murades romanes², i entre els emblemes de son escut, ostenta a la dreta les quatre barres de sang en un

camp d'or, i a l'esquerra una mà amb un ram de flors³. Aquest avui apareix ple d'ufana amb los rics fruits de la indústria i amb les flors de la cultura. Sembla un barri de Barcelona per lo que hi abundan les bones construccions i per l'aire de la gent, i sa hermosa Riera, en els dies de festa, ens recorda els tipus i l'animació de la Rambla.

No oblidia Mataró que és la pàtria d'en Campmany⁴ i d'altres homes il·lustres, i viu tan entregada a la prosperitat del present i tan esperançada en lo pervindre, que considera que un treball fecund és el millor medi de correspondre als mèrits de sa història, i ha oblidat el vandalisme amb que la tractaren els soldats de Napoleó.

* * *

Arribem a l'actualitat, la que ens representa a Mataró com a industrial de primer ordre. Entre las vàries indústries que la enaltexen, la dominant és la dels gèneres de punt. Havia vist numeroses mostres de sa superioritat en gènere tan important, però quan haguí visitat detingudament ses fàbriques, ma admiració arribà a son grau màxim, experimentant un orgull que compendran tots los que sentin amor patri.

Entre altres valioses recomanacions ne duia una per al venerable Pare Gabriel Cardona, vice-rector dels Escolapis⁵, i altra per al nostre corresponsal artístic don Josep Vinardell⁶, que em serviren molt, cadascú en sa esfera d'acció, per lo que els envio l'expressió de mon agraïment. Vaig preguntar a en Vinardell per les fàbriques principals quan s'oferí a acompanyarme, i em respongué: «No és una, ni son dues, sinó moltes les que tenen gran importància. Si comensa pels gèneres de punt i per les que en fan de tota mena, és precis una visita a les de **Marfà, Sala i Baladia, Nebot d'Antoni Regàs, Minguell i Peradejordi, Cabot, Coll** i altres cinc o sis més, algunes de les quals es dediquen a especialitats que els hi donen gran renom. Mes, si hi ha temps, les que mereixen ser vistes son moltes més. Comencem per la del senyor Marfà, a qui he d'anar a veure per un assumpte meu».

Poc després resseguíem la grandiosa fàbrica de la raó social Fills de Gaietà Marfà, Societat en Comandita⁷, qual despatx és a Barcelona. L'edifici és molt agradable per lo escaient, i nou, i sòlid. En sos dos gegantins cossos hi treballen 900 obrers, en sa majoria dones. Moltes se n'emporten una setmanada que no baixa de sis duros; algunes, nou, i de vegades deu. (I lo que en aquesta, també en les demés fàbriques.) Calculi el lector el benestar, i fins riquesa, que poden adquirir nombroses famílies obreres, les que tingan vàries dones ensinistrades desde criatures en la feina més important d'aquesta fabricació, la que no saben fer els homes, la que solament fan com jo ho he vist aquelles mans fines, llestes, hàbils que acaben i perfeccionen l'obra de la més excelent i costosa maquinària; les que dirigeixen ses dents d'acer que sols obeeixen a son impuls i es deixen amoixar pels seus dits, advertint que amb les mateixes màquines s'hi fan les combinacions de color, i, per dir-ho axí, s'ho dibuixen.

Però seguim la fàbrica. La samarreta és l'objecte principal de sa fabricació, desde la més fina de fil jumel, fins a les de cotó ordinari. Aquelles enginyoses i complicades màquines, les fan per peces. Una el còs, altra, les muscleres, aquesta, la màniga, aquella, el puny, etc., etc.; i totes aquestes parts s'uneixen sense costura i formen un tot, baix les mans de les treballadores. És un espectacle curiosíssim lo de l'animació que regna en les espaioses quadres en que es fa aqueixa feina. En altres hi vegí fer calçotets, mitjons, etc., tot en proporcions extraordinàries. Lo senyor Marfà, que, a pesar de ses moltes ocupacions, tingué l'amabilitat d'acompanyar-me, completà mes impressions amb la precisió amb que accedí a explicar-m'ho tot. Vaig suplicar-li algun dato per a que el lector pogués apreciar per xifres sa importantíssima fabricació, i em digué: «En aquesta fàbrica s'hi consum anyalment 4.000 bales de cotó i s'hi teixeix 20.000

kilos de fil per setmana. S'hi fa 1.000 dotzenes de samarretes cada dia i, a més, 1.800 dotzenes de calçotets i mitjons. No sols ven a Espanya, sinó que exporta a l'extranger i a Ultramar».

La fàbrica està dividida en vàries seccions, independents unes d'altres, il·luminades totes amb llum elèctrica. Lo cotó hi entra en floca i en surt convertit en los gèneros citats, enlestits completament. L'única operació que no es fa en la fàbrica es la de tenyir lo fil. Són molt notables les premses que funcionen en aquesta i altres fàbriques, fetes pels constructors de Barcelona, Valls germans.

La força motriu d'aquesta fàbrica arriba a 200 cavalls, però no es indispensable tota. Un dels cossos de l'edifici és destinat al blanqueig i a l'elaboració de mitges. Los senyors Marfà, per a estímulo dels seus obrers, han establert premis que consisteixen en l'augment d'una pesseta als que n'arriben a guanyar 20 setmanals; dues a l'arribar a 25, i aixís successivament. Amb un procedir tan noble és com se logra l'harmonia del treball i del capital.

Després de felicitar-los i de veure altres fàbriques, no m'extranyà trobar-me en la fonda amb tres fabricants alemanys, als qui em presentà son paisà senyor Klein (de qui m'ocuparé en altra ocasió). Aquells fabricants havien vingut a Mataró a estudiar-hi los progressos de la fabricació de gèneros de punt.

* * *

Vaig estar després en la fàbrica de **Sala i Baladía**⁸, també grandiosa, encara que els edificis són menys uniformes, perquè una part és de nova construcció i l'altra d'època anterior. Don Francisco Sala tingué també la deferència d'acompanyar-me. Lo que m'impressionà més fou un immens departament on, amb lo major desembaràs, hi treballaven més de 200 dones, amb les màquines més perfeccionades. Lo número total de treballadores és de 900 a 1.000. Vaig parlar-li d'un important privilegi que té tal fàbrica, i em respongué: «En 1890 l'obtinguerem per perfeccionament en los telers circulars per a fer los llistats. Som introductors de la maquinària de gèneros de punt sense costura a disminució en màquines de gran producció, i tenim algun altre privilegi. Pot apreciar lo progrés que representen sabent que, axí com abans una treballadora no feia més que vuit o deu dotzenes de peces diàries, ara n'arriba a fer 25 dotzenes. Axí és que venem gènere a nacions tan adelantades com Inglaterra i França».

Dels dos cossos separats que formen aquesta gegantina fàbrica, l'un comprèn los teixits, fins i ordinaris, i l'altre los filats i aprestos, mogut tot per una força de 180 cavalls. Hi vaig veure 125

màquines de cosir; però ho fan tan fí, que d'allò no se n'ha de dir costura, sinó soldadura.

Parlàrem del gran caudal que representen los jornals, i em digué: «La llàstima és que, per lo general, no estalvien tot lo que podrien. No obstant, aquí tenim treballadors propietaris, ja que s'han fet la caseta».

Quin cas han de fer aquests, –vaig dir jo– dels que prediquen la nivellació social?

En una de les sales hi havia una senyora d'aspecte distingit, i qual cara vermellenca s'avenia poc amb la blancor dels seus cabells.

«És una intel·ligent subdirectora de secció, amb qui les treballadores s'entenen per a l'ordre i detalls de la feina, me digué el senyor Sala.

Vaig endur-me'n d'aquesta fàbrica la mateixa impressió que la de l'anterior, i sabent que hi havia a la vora la de **Minguell i Peradejordi**⁹, vaig dirigir-m'hi, cridant-me tot seguit l'atenció la gran varietat de gèneres de que elaboren, principalment d'aquells que estan més en les possibilitats de tot lo públic. Vaig seguir dues magnífiques sales de filatura i teixits, admirant en la primera unes màquines de filar de primer ordre, sistema continu. També la maquinària dels teixits és immillorable, i produeix lo més superior i lo més barato. La fàbrica dona feina a 400 obrers, disposant d'una força motriu de 140 cavalls.

Tingué l'atenció d'ensenyar-me-ho tot lo senyor Minguell, expert veterà de la indústria, sobre qual desenrotlló en la comarca li dec interessants datos. La fàbrica consum cada setmana 8.000 kilos de cotó y produeix diàriament 500 dotzenes de samarretes i de cinc a sis centes dotzenes de mitges i mitjons. Hi vaig veure tota mena de gèneres de punt. La gran exportació d'aquesta important fàbrica es dirigeix a tots los mercats, tant del país i d'Europa com d'enllà dels mars.

Feien obres en la fàbrica per a engrandir-la, per lo que vaig felicitar al senyor Minguell, ja que tal fet significa molt, desitjant-li, com a sos dignes companys, que continui una prosperitat que tant mereixen.

* * *

Continuaré altre dia més visites a les fàbriques de gèneros de punt, ja que tinc de procurar la varietat en aquestes notes de viatger.

Anarem a veure la gran Farinera Mataronina de **Larroca i Companyia**¹⁰. La xemeneia sembla un campanar que domina a tot Mataró. Nos rebé molt atentament son encarregat, don Antoni Fontanals i Morató, i examinarem detingudament desde la maquinària, que és dels sistemes Ganz i Daverio, hàbilment combinats, de manera que produeix una porció de classes de farina, fins al superb dipòsit d'aigua amb que compta. Sa màquina

de vapor, de 60 cavalls, procedeix dels tallers de la Maquinista. Tot marxa allà amb un ordre i una condícia que encisen, especialment quan lo viatger, enllaça l'espectacle industrial amb lo de la riquesa agrícola de la comarca mataronina, contemplada desde dalt de la Farinera.

Moldran molt? vaig dir al senyor Fontanals al observar lo tragí de sacs i de moliners que hi havia en l'espaió pati.

«Unes 200 quarteres¹¹ diàriament, perquè aquí no es treballa sinó de dia. Si treballéssim a la nit, doblaríem la feina».

La Farinera Mataronina és de les poques que foren construïdes exclusivament per a son objecte; l'edifici té una hermosa perspectiva, i en ell, sos fundadors, ho feren tot en gran.

* * *

Viatjant per Portugal me cridà l'atenció a Elvàs un carter, no perquè sa persona tingués res de particular, sinó pel sac de lona en que portava la correspondència, que era fortíssim, sense costura, i igual a altres que havia vist en diferents punts d'Espanya. Al informar-me, vaig saber que procedia d'una fàbrica de Mataró, i que aquesta es distingia per sa especialitat en mangueres de lona, corretges de fil, amb real privilegi exclusiu, i altres articles. Tal recorrd m'empengué cap a l'esmentada fàbrica, que és la de **Fradera, Fontrodona i Companyia**¹². Aquests senyors accediren a deixar-me-la veure, amb la major amabilitat, i tot seguit admirava la confecció d'uns sacs tan forts i mangueres tan sòlides. També hi vaig veure fer fortes i còmodes motxilles per a l'exèrcit, en virtut de contracte que té la fàbrica, i alguns altres articles, inclosos los sacs ordinaris. Los materials que emplean son varis i sàbiament combinats.

«Gastem, –me digueren– lo cànem d'Espanya, lo lli de Bèlgica i d'Inglaterra, i el iute de Catalunya i de l'extranger».

Quan los hi vaig contar mon record de Portugal, afegiren: «Nostres sacs per a correus los gastem, no sols Espanya i Portugal, sinó també França, Itàlia, la República Argentina, lo Perú, l'Uruguay i altres països. Com podrà veure, no hi ha altra diferència entre els sacs destinats a cada país que la d'ostentar los respectius colors nacionals».

Vaig encaixar amb los senyors Fradera i Fontrodona amb la satisfacció de considerar que sa fàbrica representa altre triomf per a la indústria de la pàtria.

Fins a un altre dia.

SEGON ARTICLE

La Il·lustració Catalana, Núm. 304, (Barcelona, 15 març 1893), p. 76-78

Cadascú en son lloc. –La pedra artificial. – Visita a la fàbrica Boada. –Queixes de la Indústria i del Comerç. –Lo servei del ferro-carril. –Un prec al senyor Planàs. –Un fabricant filantròpic. –Gèneros de punt econòmics. –**Regàs i Cabot**. – Rosses i morenes. –Los ocells de la fàbrica. – Una obra mestra d'art. –La Verge del Naixement. –Poeta i arxiver. –Visites a l'Ajuntament i a la Caixa d'Ahorros. –Lo fundador. –No estalvien gaire.

Al ressenyar un centre de producció tan important com ha arribat a ser l'antiga Iluro, advertiré (com vaig fer-ho al tractar d'altres) que m'ocupo de les coses amb l'ordre amb que les veig o me les ensenyen, sense cap preferència, i sense atendre a la gradació de sa importància, doncs mai deixo de dar-la a allò que la té; per exemple, diferents fàbriques de punt, encara que no hagi pogut examinar-les lo primer dia, ni se'n parle per consegüent en lo primer article.

En aquest cas se troben la fabricació de faixes, la de pedra artificial, la d'aiguardents, la de capsos, i altres famoses d'eixa ciutat. Sóc ans que tot viatger, i a l'escriure mes impressions haig d'evitar la monotonia com lo qui penetra en país molt variat segueix diferents camins, a fi de veure més variades i complertes les perspectives.

Portava una visita per a don Salvador Boada, fill i successor d'un dels industrials de major iniciativa i constància en eixa terra on n'hi han tants, lo primer que emprengué a Espanya la fabricació de pedra artificial. Don Geroni Boada era a més un patrici que deixà molt grata memòria contribuï al bé general. Jo el vaig sentir nombrar amb freqüència carinyosament.

La fàbrica està situada junt a la carretera d'Argentona¹³ i sa visita es lo mellor passeig que pot dar-se per aquí, perquè forma part d'una hermosa i extensíssima possessió, on alternen lo pla i la muntanya, lo jardí, les vinyes, i una casapalau de parets, sostres i cúpules multicolors, rublerta d'objectes artístics, entre els quals hi ha una Verge, que tot Mataró coneix, i que es venera en un oratori digne d'imatge de tant mèrit. Des de les finestres d'aqueix primorós palau se descobreix un panorama esplendent, ornat per les blanques cases de la ciutat, cenyit allà pel mar i aquí per la muntanya, que avença a nostra espatlla, i als costats per una vegetació que prova que la riquesa agrícola correspon en eixa zona a la riquesa industrial.

Entrem a la fàbrica. Res més senzill que fer la famosa pedra artificial. La base és de ciment, la pasta es barreja en grans recipients, i després la vessa en uns motllos xapats de ferro. Algun temps després, perfectament seca, resisteix a les martellades i a la intempèrie, i a més de constituir excelent material de construcció, serveix per adorno i decorat.

Lo senyor Boada, que sap sostenir la reputació que alcançà son pare, tingué l'amabilitat d'ensenyar-me després altra interessant fabricació seva, la de granet de marbre; junta fragments de vàries classes, del roig d'Alicant, del groc de Tarragona, del negre de Bèlgica, etc.; i revolts amb la pasta formen al fi eixos mosaics d'aspecte tan agradós i que serveixen per a la fabricació de rajoles, banyeres, panteons, xemeneies, aigüeres, urinaris, safareigs i demés. Igualment fabrica rajoles de mosaic artificial, per lo qual se serveix d'una màquina de vapor. Les rajoles, colocades en uns motllos, passen successivament sota la premsa hidràulica, i per un enginyós procediment, al contacte d'una mola per medi de l'aigua i la sorra, tots los fragments de marbre apareixen iguals a la superfície.

Per últim criden l'atenció les galeries de models i la sala de motllos; formen la primera des dels dibuixos fins als models de més bulto, entre ells magnífiques balaustrades, formant lo conjunt una semblança de tots los estils. Entre la nombrosíssima colecció de motllos n'hi ha de considerable valor artístic. Per cert que, al parlar-me dels transports i de la necessitat d'efectuar diferents viatges, en especial per la línia fèrria de Barcelona, se queixà el senyor Boada, molt justament, del procedir de la empresa, que tant deu a Mataró, i que no atén a sos industrials i comerciants amb la consideració deguda. A molts vaig sentir-los-hi la mateixa queixa.

«No solsament són cars los transports –me digué– sinó que no ens concedeixen abonos ni cap rebaixa pels contínuos viatges que fem, desconeixent la empresa fins sa pròpia conveniència amb sa negativa, perquè viatjaríem molt més si obtinguéssim, per exemple, un abono tant raonable com lo que disfruten los fabricants de Sabadell».

I com eixa queixa es tan motivada, com eloqüent, l'exposem des de les columnes de *La Il·lustració* a una intel·ligència tan clara i a una voluntat tan enèrgica com la del gerent d'eixa importantíssima línia.

Vaig despedir-me del senyor Boada, quin caràcter franc i servicial lo fa amic de tots, amb la impressió de que sa indústria i la propietat en que funciona, són de les coses que més mereixen la visita del viatger.

* * *

Me presentaren després a don Joaquím Coll i Regàs, que acabava d'arribar d'Andalusia, i a qui tenia desitg de conèixer, no per gerent emprenedor d'una de les principals fàbriques de teixits de punt, sinó com filantrop que ha realitzat en ella una millora altament beneficiosa per a sos obrers.

Homes i dones, tots los que treballen a la fàbrica del **Nebot d'Anton Regàs**¹⁴, percebeixen la quota setmanal de deu pessetes, si observen bona conducta, quan han de fer llit, ja per enfermetat natural, ja per accident, sens altra condició que la de que portin un any de permanència en l'establiment, i que no excedeixi de vint persones lo nombre de les que, a causa d'aquestos mals, tingan de cessar del treball. Un socorro semblant obtenen les obreres casades ans i després de sos parts, amb la condició de que atenguin a sa salut durant aquell període crític, no treballant a la fàbrica. Altre premi dóna el senyor Coll als obrers econòmics o previsors; a tots los seus que tenen compte corrent o llibreta oberta en la Caixa d'Ahorros, los hi abona el sis per cent sobre el capital que en ella acreditin a l'any. Repetim amb l'antic poeta: «Esto, Inés, ello se alaba; no es menester alaballo».

Quan lo reputat director de la fàbrica, senyor Mora Fontanils, m'acompanyà a visitar-la, completà l'efecte que portava de ma entrevista amb lo senyor Coll, dient: «Lo mellor és que no ha fet això perquè li agraeixin, ni per evitar disgustos, sinó per impuls de son cor».

La fàbrica és de les construïdes en gran, i armònicament per a aquest objecte, tenint a l'entrada un jardí. Agradós és veure com prop de sas flors hi passen les morenetes de Mataró, i alguna rossa, qual atractiu se duplica per la gràcia que els hi dóna la salabor de marina.

Ocupa la superfície de la fàbrica i sos anexes 12.580 metres, i dues màquines de vapor, força de 100 cavalls, alimentades per dues calderes de 60 cada una, posen en moviment 600 màquines modernes, que comprenen filats, teixits, confecció, blanqueig, tints i aprestos.

Sé que vostès se dediquen principalment a la fabricació d'articles econòmics i que obtingueren per ells medalla d'or en la Exposició Universal de Barcelona, vaig dirli. Quant produeixen anyalment? «Entre camisetes, elàstics, mitges, calçotets i mitjons, més de 300.000 dotzenes, de les quals

200.000 les exportem a les Antilles, al Centre Amèrica, repúbliques del Plata, Mèxic, Xile, Perú, Filipines, Índia anglesa, Japó, i algun altre país de l'altra part de l'Oceà. Nostres obrers dels dos sexes són 600».

Lo que més m'assombrà fou lo número de variants dintre aquelles classes de poc preu. Amb la perfecció que a Mataró ha alcançat eixa indústria, s'hi fan quasi miracles de baratura.

* * *

Nostre estimat amic, don Eduard Gualba, a qui devem moltes atencions, al saber ma visita a la fàbrica Regàs, guardà per un altre dia l'acompanyar-me a la seva d'aiguardents i licors, tan acreditada, i em digué: «Ara que ja ha vist los gèneres de punt econòmics, es més oportú que vegi algunes fàbriques de les que es dediquen casi exclusivament a las classes superfines, com les de **Cabot i Alabau, Coll i Companyia, Colomer i germans i Comas germans**». Com conec a l'Alabau anem tot seguit a la seva. En Cabot es un dels homes més entesos en aquesta mena de fabricació, i té una activitat infatigable que l'assombrarà quan lo vegi tan sapat i alt com una torre. La marca de Cabot i Alabau¹⁵ està registrada per a Espanya i per a Ultramar; son mercat principal és Cuba, i no es valen d'intermediaris, perquè lo mateix Cabot porta allà els seus gèneres; s'embarca molt sovint per a atravesar l'Atlàntic amb tanta frescura com si es fiqués en una barca per a anar d'una banda a l'altra del port de Barcelona.

La fàbrica es nova i la llum hi bat per tots cantons, per lo que no m'extranyà que hi cantassen com ocells gran part de les jovenetes que hi treballen. De ses mans, que manejen lo cotó del país i l'extranger, lo fil d'Escòcia i la seda, neixen camisetes admirables per sa finura, de variades formes i que semblen d'una sola peça. I també mitjes i mitjons. D'aquelles n'hi ha de seda, de cotó i de fil. És clar que es valen de maquinària molt perfeccionada, inclosa la de premsar que es de la casa Valls germans, de Barcelona. Igualment crida l'atenció son motor de vapor, que consta de dues bessones, qual construcció honra els tallers de **Lluch, Roure i Cia.** de Mataró. Agraheixo molt als senyors Cabot i Alabau la bona estona que vaig passar en sa fàbrica, comtemplant tan precioses elaboracions.

* * *

Anava a continuar mes visites als notables establiments fabrils, quan me vaig trobar amb nostre distingit i modest company don Josep Manent¹⁶, poeta que fa temps ha emmudit després d'obtindre alguns llaors en públics certàmens, i que es arxiver de l'Ajuntament de Mataró.

«No ha vist la meravella artística que tenim a la ciutat?

–Se refereix potser a una estàtua de la Verge, de la qual he sentit parlar amb entusiasme a Verdaguier, entre altres? No m'oblido d'aquestes coses, company, i m'han promès una recomanació per a la casa particular que posseeix aquell tresor.

–Doncs, vingui, anem-hi desseguida».

Poc després s'obria el cambril que la estoja, i em quedava assombrat i dubtant si lo que veia era una viva realitat o una ficció artística. Ne diuen la Verge del Part, i amb dir que de sobte sembla viva i la fusta carn palpitant amb sos rosats colors, amb lo encès rubor d'esposa verge, després del naixement de Jesús, en los primers moments en que el contempla en sos brassos maternals, pot lo lector judicar si mereix lo nom de meravella; la sublim expressió que anima la fesomia de la Verge Mare, se vos queda impresa en l'ànima. Devia estar en una iglésia o en un museu.

«D'on procedeix aquesta obra? vaig preguntar a son propietari.

–D'un artista italià que la vengué a una persona de ma família, farà com un segle».

No ens sabíem deixar d'admirarla, i inspira tanta devoció, que aprofitant nostra visita, arribaren dues piadoses veïnes preguntant que els hi deixessin resar una estona. Venien a demanar a la Verge la gràcia d'un part venturós¹⁷.

* * *

Seguidament m'acompanyà a la Casa de la Ciutat, presentant-me a don Melcior Camin, un dels alcaldes més amables que he conegut, i tan conciliador, com il·lustrat. La casa del comú es molt senyorial; son saló de sessions mereix la visita

del viatger, i lo més notable d'ell és un magnífic retrat de la Regent i d'Alfonso XIII degut al pinzell del senyor Cusachs¹⁸.

S'ajuntà amb nosaltres l'actiu secretari don Antoni Valls, i passarem una estona en l'arxiu; un arxiu en tota regla. Ah! senyor Manent; permetim consignar aquí la impressió de lo molt que deu agrair-li Mataró lo haver arreglat tant important dependència, treballant-hi gratuïtament una colla d'anys sols per amor al seu país.

Vaig veure en l'arxiu un objecte molt interessant, un model de la fragata de guerra *Nuestra Señora de la Cabeza*, que anà a treure el mapa del estret de Magallanes en 1775; model que estudiaven los alumnes de Nàutica que hi hagué fins fa pocs anys a Mataró¹⁹.

Després visitàrem la Caixa d'Estalvis, que es lo que els andalusos ne diuen una tacita de plata. No he vist edifici més bonic per a aquest objecte. Fou inaugurat en 1887; però Mataró deu des de 1863 lo gran benefici de la Caixa d'Estalvis a don Josep García i Oliver, patrici molt estimat, que morí en 1882. La població, agraida a aquest i altres beneficis, li erigí una estàtua en lo saló d'espera del nou edifici, saló, per cert, preciós, i on los treballadors poden reposar-hi en elegantíssimes cadires.

«Però estalvíen poc amb relació a lo molt que guanyen», –me digué l'alcalde entregant-me un estat demostratiu. Aquí va el resum de 1891:

Saldo de capitals844.171'92 ptas.
Saldo de interessos23.931'34 »

Total a favor dels imponents
en 31 de desembre de 1891. 868.103'26 ptas.

TERCER ARTICLE

La Il·lustració Catalana, núm. 305, (Barcelona, 31 març 1893), p. 93-94.

Riquesa agrícola –Les hortes de Mataró – En la de **Nonell i fills** –Lo Bon minyó –La fàbrica de blanquet –Un vell amic estranger – L'aiguacuit –Importància d'aquesta fabricació – Salvament de naufrechs –Una fàbrica famosa – Faixas i quelcom més –**Coll** ibricació de filats i teixits –**Arenas i Esquerra** –Més samarretes precioses –**Comas germans** –Vestits per a criatures –**Antoni i Joan Sans**.

Mataró és un dels pobles que més se distingeixen en lo conreu de las hortes, de manera que assorteix principalment los mercats de Barcelona i de l'estranger de productes tan necessaris com mongetes tendres, patates, pèsols, fabes, tomàtecs, pebrots, etc., etc...

Nostre il·lustrat amic don Josep Cruixent tingué la bondat d'acompanyar-me una tarda a fer una delitosa passejada per los voltants de la ciutat, amb l'objecte de que em pogués formar idea de tan important riquesa. Me digué: «Aquí no sols afavoreix als terrassans un clima molt bó, sinó també l'emulació amb que procuren sostindre l'antiga fama d'aquestes hortes, procurant-se i conreuant sempre les patates més selectes.

Conec a un hortolà dels que treballen més en gran i amb millor èxit. En sa horta s'hi veurà planters de tot quan se puga desitjar en horticultura. Es don Josep Nonell; sos antepassats ja es distingien per sa competència hortícola, i a ell tothom lo coneix per lo Bon minyó. La noblesa de

son caràcter lo fa un excelent company per a los demés hortolans, als que facilita les varietats que ell ha introduït i millorat».

Entràrem a la horta dels senyors Nonell i fills²⁰, i vaig veure una pila d'hectàrees dedicades al conreu de plantes per a llevors, qual cullita és tan considerable, que invadeix diferents mercats. Ben conegut és lo magatzem que tenen obert a Barcelona, darrera la plaça de Santa Maria²¹, on mai hi falta cap varietat de verdura, per rara que sia, totes procedents de Mataró. Entre les més notables, me cridaren l'atenció les denominades col nana de set setmanes i col de Pasqua, col geganta de Mataró, bròquil primerenc de Santa Teresa, idem primerenc blanc de Sant Andreu, escarola doble rissada, coliflor de Nadal i Quaresma, enciam escaroler, enciam romà, llarc i blanc, pèsols caputxins, idem de banya, i altres.

Los senyors Nonell se dediquen especialment al conreu de planters, sobre tot de tomàtecs, pebrots i albergínies, obtenint-los en estació molt primerenca, per lo que són molt sollicitats.

Efectivament, vaig passar una llarga estona, però agradabilíssima, en aquella hermosa, rica i variadíssima horta.

* * *

A la tornada vaig trobar a mon vell amic don Ernest Rechenberg, un entès industrial alemany que ha demostrat afectuosa predilecció per nostre país. Com gerent de la gran fàbrica de blanquet²² amb que compta Mataró, m'invità a visitar-la, anticipant-se amb la major atenció al meu desig. I és molt digne de veure com allí es produeix, ensems que el blanquet tan necessari, lo mini i colors tan usats com lo groc real y el vert muntanya, lo blau de Prússia, vermellons d'imitació, etc., etc. Lo local és molt aprofitat per sa distribució i per sa llum.

«Pot dir-me la producció anyal d'aquesta fàbrica» –vaig preguntar-li. «La de uns 500.000 kilos de blanquet, 400.000 de mini i 200.000 dels restants colors».

Seguidament nostre amic lo senyor Gualba s'oferí a ensenyar-me una indústria nova a Mataró, i tan senzilla com important: la fabricació d'aiguacuit. I vaig anar amb tant més gust a la fàbrica (que funciona baix la raó social de **Labori y Cia.**) per quant està situada en lo camp, dominant un hermós paisatge.

Antigament l'aiguacuit sols servia per als fusters ebanistes, per a fer caps de cartró i per a la fabricació de paper; però avui s'emplea per a la clarificació de teixits i en altres usos no menos importants. Axí se comprèn que, ben dirigida, i comptant, com he vist que compten los senyors **Labori i Cia.**, amb gran abundància de primeres matèries, és una indústria que té pervindre.

La fàbrica és moguda a vapor; en son treball pot emplear-s'hi més dones que homes, i sorprèn, sobre tot, l'aspecte de sos vastíssims estenedors a l'aire liure, on penjen y es renoven centenars de kilos de tan útil producte. No oblidaré mai l'amabilitat amb que los gerents se prestaren a ensenyar-m'ho tot. Lo senyor Labori havia adquirit bona reputació com a home de bufet, i ha pogut afegir a aquest títol lo de industrial intel·ligent.

* * *

Deixem ara per una estona la indústria, de la que tinc encara molt per dir, per a dedicar un record a una de las coses que més legítimament enorgulleixen a Mataró: son Salvament de Nàufregs. Un dels seus fills, tan generós com ric, don Jaume Domingo Barbena, desitjant perpetuar la memòria del seu pare, humil pescador, oferí en son nom a la Societat Espanyola de Salvament de Nàufregs pagar tot lo material necessari per a que funcioni en aquest port²⁴ una institució tan humanitària. Se construí una barca salva-vides, sistema inenfonçable, anàloga a la que dona a Anglaterra lo millor resultat, construint-la a Barcelona don Miquel Cardona. Les proves s'efectuaren també a Barcelona, constituint-se la societat oficialment en 21 de febrer de 1892. Algunes cases de Mataró pagaren llavors 120 cossos-salvavides que es repartiren a altres tants mariners, i l'Ajuntament per sa part oferí la caseta-estació de salvament (no acabada encara quan la vaig veure) i que tindrà de fondo 27 metres per 7 d'amplada, amb sala de Junes i quarto de guàrdia²⁵. Tindran a més un aparato llença-cordes, dels que la projecten més lluny, o sia a 500 metres.

No conec personalment al senyor Barbena, que era fora del país, però li envíó des d'aquestes planes una cordial felicitació per sa generosa iniciativa a la que potser deurà la vida més d'un naufrag.

* * *

M'acompanyaren més tard a veure la famosa fàbrica de faixes dels senyors **Fills d'Antoni Escubós**²⁶, faixes per a homes, catalans i andalusos, vascos i gallegos, i fins pels gaixos de Las Pampas. L'edifici es magnífic. Me cridà especialment l'atenció la elaboració de l'estam. La llana hi entre en floca i en surt en peces premsades, tenyides i admirablement acabades. Vaig tenir la sort de trobar-hi a mon antic conegut don Albert Escubós, un fabricant dels que més nos honran per sa instrucció, que posseeix varis idiomes i que ha corregut mig món per a conèixer los mercats.

La principal anomenada d'aqueixa fàbrica procedeix de les faixes; tothom la coneix per

aqueixa denominació, i, no obstant, se distingeix igualment per l'elaboració d'articles de senyora, llanetes i mocadors de llana, d'estam i de cotó. Per cert que sento no recordar lo nom de l'intelligent majordom que els senyors Escubós tenen al davant de dita fàbrica, per la competència que demostrà a l'ensenyar-m'ho tot detingudament.

* * *

Ara va a conèixer un dels noms més acreditats en lo gènere de punt, –me digueren, acompanyant-me a una fàbrica de modesta apariència i que hauria pres per una habitació particular, a no ser la placa metàl·lica que hi ha a la porta i en que s'hi llegeix **Coll i Cia.**²⁷

Viu i nerviós, lo senyor Coll, després d'oferir-se amablement a ensenyar-me les finíssimes classes que elabora, algunes molt superiors, me digué, «lo que sento és que encara no ens filin a Espanya les classes de fil que necessitem per a aqueixes samarretes; vegi, es francès i suís, d'Escòcia i de seda, encara que també n'hi ha del país, bastant bó».

Crec, –vaig respondre, –que es tracta d'establir aquesta fabricació, com s'ha fet amb la de l'estam de llana, que abans també l'haviem d'importar de l'extranger. Però aquesta circumstància no empeteix lo triomf de la indústria matoronina. Seran fetes amb fil estranger, mes los estrangers no poden fer-les tan acabades, tan superiors, com aqueixes. Així s'explica que, per exemple, a pesar de l'elevada tarifa francesa, passin les de vostès victoriosament la frontera».

Acte seguit m'ensenyà una samarreta preciosíssima per la finura i per l'elegància; los davants brodats amb ramatges de flors; en fi, una peça digna del cos d'una fada. Al preguntar-li per son mercat, va respondre «avui pot dir-se que tot lo que produeix nostra fàbrica va a parar a una sola casa de Barcelona, la que s'encarrega d'exportar-ho, principalment a Ultramar».

Aquest és un dato que diu molt a favor de la importància de la casa exportadora, però callo son nom, perquè m'han demanat que no el publicués.

Encara que el gènere de punt predomini, hi ha també a Mataró notables fàbriques de filats i textils de cotó. Vaig visitar la de la senyora

Viuda de Josep Arenas²⁸, recordant que és una de les més antigues. Fou fundada en 1790 per don Joan Pau Arenas i Pla, i sempre ha passat de pares a fills.

Amb la major atenció em rebé l'il·lustrat fabricant don Jaume Arenas, que estava ocupat dirigint la reforma i engrandiment de la fàbrica. Hi vaig veure funcionar excelentes màquines continues i fer-hi fils finíssims, especialitat que ha acreditat a la casa. Sos teixits se destinen principalment als estampats, i amb los elements de progrés que vaig notar en aquelles espaioses i ordenades quadres, pot ben distingir-se dita fàbrica en lo esmentat i en altres gèneres.

Hi ha fàbriques importants que es dediquen únicament a la filatura, sent-ne una bona mostra la dels senyors **Viuda i fills de Joaquim Esquerra**²⁹. Don Salvador Esquerra, persona tan amable i culta, com entesa en la fabricació, m'ensenyà l'establiment. S'hi fan los filats i retorts³⁰ tan convenients pel gènere de punt, aplicant-se a les primeres classes, però, especialment, a les segones.

* * *

Se m'oferí ocasió de visitar seguidament la fàbrica de gèneres de punt dels senyors **Comas germans**³¹, altra de les acreditades en les classes sobrefines. Hi vaig veure calçotets i samarretes de lo millor, de punt llis i anglès. Usen la llana, el cotó, el fil d'Escòcia i l'estam, i sa maquinària és també de la més avançada. Los senyors Comas són uns joves que pertanyen a la més amable societat matoronina, i tan laboriosos com agradables.

Preguntant per la fàbrica de gèneres de punt que tant se distingeix per sos vestits per a criatures, segons he vist a Barcelona i altres punts, me digueren que és la que funciona baix la raó social **Antoni i Joan Sans**³², que tenen fàbrica a Calella i Mataró. Se dediquen a la novetat en totes ses manifestacions, en gèneres de punt.

Aviat vaig ser a visitar-la, i a don Antoni Sans, tinent d'alcalde de Mataró, no sols li dec la bona rebuda que era d'esperar de tan reputat fabricant, sinó datos i notícies d'interès sobre la ciutat, los que consignaré altre dia.

Sa fabricació es tan variada i complerta com ben acabada: fan de tot, però principalment se dediquen a fer vestits de criatures i mitges i mitjons de novetat.

QUART ARTICLE

La Il·lustració Catalana, Núm. 306, (Barcelona, 15 abril 1893) p. 107-108

Flors i arbres –**Bada** –Importància de la fabricació de licors –*Anís Primer de Maig* –**La Matoronense** –*Castelar i el Dimoniet* –*Anís Colón* –Tallers de fundició i construcció de maquinària **Lluch Roure i Companyia** –**Viuda**

de Sebastià Font i Companyia –Fabricació de capsos i estutxos –La d'en **Fàbregas** –La de la **Viuda Lluch** –Impremta de les **Filles d'Abadal** –**Colomer Germans** –Mitges i mitjons especials – Articles per a bany –**Petit** –**Narcís Soler**.

Sóc tan afeccionat a las flors, que vaig agrair molt la idea de mos acompanyants de que dongués un moment d'expansió a l'estudi de la indústria per a visitar un reputat establiment de floricultura i arboricultura.

Està situat al costat de la carretera d'Argentona, junt al convent dels tallers salesians, i sos jardineros són una amable parella que, després d'atendre-us i d'ensenyar-vos detingudament son hermós i ben sortit establiment, encar vos obsequien amb un ram.

Com aquesta mateixa afecció a les flors figura entre les qualitats de la societat matoronina, serveix d'estímul per a que puguin distingir-se i conservar-se'ls que la cultiven com don **Joaquim Bada Oliver**, que axí es diu aquell simpàtic horticultor. Ja m'eren coneguts sos gustos i sa habilitat per los jardins de les cases d'Arenas, Cabot i Alabau, Regàs i altres arreglats per ell; però llavors vaig veure el partit que sa intel·ligència sapigué treure d'un terreny que havia trobat de secà i que avui apareix esplendent amb la flora més variada i pròpia per a jardins i salons. Amb igual èxit se dedica el senyor Bada a l'arboricultura, formant planters en que hi abunden robustos exemplars³⁴.

Al regrés trobí a l'amic Gualba, i anarem a veure sa renombrada destileria model per a la fabricació d'anissats i licors. La té en lo camp, i com estavem en plena primavera, encar que el trajecte no l'haguéssim fet en carruatge, m'hauria semblat molt agradós³⁵.

Fa anys que alcançà en nostra pàtria notòria importància la fabricació d'anissats i licors de Mataró, i just és consignar que el pare d'en Gualba, don Anton, fou un dels que la impulsaren amb més encert. De sos anissats han lograt singular fama dues marques l'*Anís Catalá* i l'*Anís Primer de Maig*, aquest principalment. Del *Primer de Maig* ja n'havia probat a Madrid la classe superior, que és molt bona, i a l'advertir-li me digué: «Doncs d'aquest mateix anís ne tinc una altra classe millor, la *extra-fina*».

Se'l beuran los directors de la gran festa dels obrers; però per son gust exquisit pertany a l'aristocràcia, al menys a l'aristocràcia dels anissos, vaig dir després de provar tant deliciós digestiu.

Muntada a la moderna màquina al vapor, amb los aparells perfeccionats, fa entre altres licors, cremes de moka, rom, cacau, taronja, rosa, curaçao, pipermint, anisat de Burdeus, marrasquí de Zara, jamaica, raspail i chartreuse; per cert que la imitació d'eixa última i cèlebre marca forastera mereix menció honorífica. També es dedica a l'aigua naf, fent-lo triple i compost, i en son magatzem no hi falta cap de quants licors de nom se produeixen fora del país, comptant a més amb vins embotellats de les millors bodegues.

* * *

Tractant d'eixa producció devia visitar **La Mataronesa**³⁶, fàbrica tan acreditada per sos licors com per ses carbòniques en sifons, i que fa a més unes gasoses molt gustoses. Son amable gerent, don Salvador Font, s'esmera lo mateix en la elaboració de licors superfinos, que fa temps constitueixen la reputació de la casa, com en procurar-se les millors marques de l'estranger, comuns, fins i espirituosos, cremes i aixarops. En son replè magatzem he vist licors batejats amb noms de nostres personatges; *Castelar* estava al costat del *Dimoniet de Nàpols*. A més conta amb un dipòsit de quants vins de fama es coneixen, igualment del país, que de fora. Lo senyor Font me demostrà que és molt coneixedor d'aquest comerç.

Vaig després estar en altra fàbrica que mereix citar-se, la de la **Viuda de Martínez, Ravell i Jolis**³⁷, d'ayguardents, licors, aixarops i gaseoses, que es distingeix per la espiritualitat de l'*Anís Colón*.

* * *

Ans de continuar visitant fàbriques, per variar, volguí veure algunes de les notables fundicions de metalls i tallers de maquinària amb que conta Mataró, i en Gualba em digué «ne conec dues molt dignes de sa visita, la de **Lluch, Roure i Companyia**³⁸ i la de la **Viuda de Sebastià Font i Companyia**³⁹. Sé que avui precisament fonen algunes peces importants a can Lluch i Roure».

No vaig necessitar saber més, perquè com me agrada molt veure això, m'hi vaig presentar, logrant-ho desseguida. Ja conexia al senyor Lluch des de Barcelona, per haver sigut un dels caps de taller més intel·ligents de la Maquinista Terrestre i Marítima, on hi entrà d'aprenent guanyant sis rals de jornal, i amb pocs anys adelantà fins al punt de dirigir lo montatge dels mercats del Born i de Sant Antoni i lo del quartel dels Docks de Madrid, i altra munió de construccions de nota. Estant a la Maquinista montà així mateix tots los ponts de la línia fèrria de Barcelona a Reus, obres tan conegudes que no es necessita alabar-les.

Endemés, concentrant-nos a Mataró, en sa iglésia de Santa Maria hi ha una prova de com se sap treballar en lo taller fundició de **Lluch, Roure i Companyia**, acoblant lo gust artístic amb una gran solidesa: aquesta prova és la hermosa reixa que tanca la capella del Sagrament, obra feta per encàrrec del bisbe doctor Catalá.

Se fa i s'adoba en dit taller tota mena de maquinària; també s'hi confecciona projectes i pressupostos i s'hi construeix màquines i calderes de vapor, premses hidràuliques, bombes, transmissions per cables, corretges i engranatges, etc.

Vaig visitar seguidament los tallers de fundició, construcció i reparació de màquines que funcionen

baix la raó social de **Viuda de Sebastià Font i Companyia**, dels quals n'han eixit també treballs de importància, màquines de vapor, bombes, sínies, molins de vent per a l'elevació d'aigües, premses hidràuliques i de cargol, amb palanca senzilla, múltiple i d'engranatge per a l'elaboració de pastes, vi, oli; màquines de serrar i treballar fusta, molins fariners i de xocolata, cortadors, etc., i per últim, transmissions i quant se relaciona amb los rams de fundició i de manyà. Lo taller està molt ben muntat, per lo qual vaig felicitar a don Salvador Font i Verdagner, un dels gerents que m'acompanyà en la visita.

Bé necessita Mataró fundicions i tallers com los dos citats per lo creixent desenrotllo de ses indústries, que no es cas que hagin d'anar a buscar a fòra lo que a casa poden tenir.

* * *

Heus aquí una altra indústria mataronina que mereix molt honrosa menció: la fabricació de capsos ordinàries i de luxe i d'estoigs.

No tenia idea de sa importància i gran mèrit fins que vaig entrar a la primera a que m'acompanyaren, la de don **Antoni Fàbregas**⁴⁰. Fou fundada en 1880 i s'ha desenrotllat en la proporció de la prosperitat que ha adquirit en aquests últims anys la indústria del gènere de punt.

Vaig passar una agradable estona mentres lo senyor Fàbregas i el seu fill tingueren l'amabilitat d'ensenyar-me, detall per detall, tots los d'aquesta curiosa fabricació que comprèn la capsa ordinària i la de tot luxe i los més primorosos estoigs. A Dosrius hi té altra fàbrica que es dedica a la secció de les classes més fines de confiteria, perfumeria, farmàcia i joieria.

Amb senzilles i enginyoses màquines i per medi de treballadores molt llestes, vaig veure-hi fer capsos per a gèneres de punt, camiseria, corbatineria, etc., perfectament acabades, i mostruaris de les més fines, de tanta varietat com gust.

«Sols sento, –me deia el senyor Fàbregas, –vèurem precisat a portar d'Alemània los materials per a cubrir les de gran luxe, perquè encara en nostre país no se'n fa. Precisament la especialitat d'aquesta fàbrica és l'elaboració d'aqueixes classes de luxe i de fantasia».

Vaig visitar a continuació la fàbrica de capsos de la senyora **Viuda de Joseph Lluch**⁴¹, situada a la Riera. M'havien dit, que dit establiment tenia molt gust en la confecció, encara que no treballés molt en gran, i que, a més, la casa tenia representacions d'importància, com la dels carbons francesos de la *Grand Combe*, i la de botons de nacre alemanys i austríacs. Aquell carbó és bastant apreciat i se'n consum molt, no sols a Mataró, sinó en altres pobles de la costa. Lo admirable de tal

casa és que porti tot lo pes de son govern un jove d'uns vint anys, don Gaspar Lluch, reposat i senyut com un vell, formal i intel·ligent tot ser-ho, digne hereu de son pare.

Vaig encaixar-hi cordialment, i a més de sa fàbrica, vaig veure sa elegant botiga d'objectes d'escriptori, que és sucursal de la acreditada imprenta d'Horta, a la que un altre dia dedicaré un record.

Ja en aquest punt la cortesia i mon deber m'empenyeren a entrar en altre establiment que hi ha a quatre passes, a saludar a les senyores **Filles d'Abadal**⁴², de qual excel·lent imprenta han sortit a llum obres com lo *Código civil de España* i el *Derecho civil de Cataluña* de Puig Samper i Maynar. Fou fundada aquesta imprenta en 1740 i sos gerents són propietaris d'una numerosa galeria d'obres dramàtiques catalanes. Entre sos impresos d'actualitat me cridaren l'atenció los bonics programes a varies tintes de la festa major de Mataró, i los dels balls de societats importants, de les quals m'ocuparé en altre capítol. També imprimeix *El Cronista*⁴³. Anexa a la imprenta, les senyores filles d'Abadal tenen una botiga tan ben assortida com les més conegudes de sa mena a Barcelona; un petit món d'objectes de regal, articles d'escriptori, dibuix i pintura, etc., amb l'especialitat d'uns llibres ratllats que acrediten regularment dit establiment.

* * *

«Continuem amb lo gènere de punt, –me digué mon company, –que encara li queden per a veure no poques fàbriques importants. Per exemple la de **Colomer germans**⁴⁴. És especial per a mitges, fent les classes més fines i sobressortints, però també es distingeixen en altre gènere, incloent-hi les classes més ordinàries».

Molt aviat vaig comprovar la veritat d'aquesta opinió davant del preciós mostruari de mitges de seda, de fil i de cotó que vaig veure en aquella fàbrica. Si en portaven, no serian millors les de les primceses de *les mil i una nits*. Ben merescuda, doncs, tenien la meua felicitació los senyors Colomer.

Los senyors Colomer germans tenien abans compte en participació en la casa Successors de Fabra i Portabella.

Al sortir vaig preguntar: «On viu en Petit, lo fabricant especialista dels articles de punt per a banys, a qui he sentit alabar molt en los magatzems de Barcelona i Valencia per les condicions i baratura d'aquests articles tan sol·licitats en sent a l'estiu?»

En lo carrer d'Amàlia. La fàbrica de don **Joseph Petit**⁴⁵, a més d'acreditar-se en això, també fa samarretes, moltes mitges i mitjons i altres gèneros».

Quan vaig entrar-hi a examinar-los, vaig veure que eren en varietat infinita i tots de colors. Lo senyor Petit me rebé molt afectuosament, i va dir-me: «No faig res en blanc».

Mon company m'insinuà que encara em faltava visitar una altra fàbrica molt especial per a mitges i mitjons, la de don **Narcís Soler**⁴⁶.

És una fàbrica nova, remontada últimament i, entre els varis articles a que es dedica, dóna la preferència als esmentats, sent molt esmerada la confecció de ses mitges i mitjons, tant en la classe fina com en la ordinària.

Però aquest article ja es massa llarg. Aixís, doncs, fins al capítol següent.

CINQUÈ ARTICLE

La Il·lustració Catalana, Núm. 307, (Barcelona, 30 abril 1893) p. 125-126

No alemany, sinó francès, molt francès –Les societats recreatives i instructives –Lo **Fènix** –Lo **Centre Lliberal** –Lo ball en la **Nova Constància** –Lo **Casino Mercantil** –Lo **Centre Catòlic** – Conferències –Altra indústria molt important –La **Guarnimentera** de Mataró –Fàbriques notables – Una nota literària –Armillles-garibaldines –**Ramis i Julià** –Banyeria d'en **Carbonell** –Les lones – Fins a un altre dia.

Altra vegada tinguí ocasió de citar a don August Klein⁴⁷, a propòsit del testimoni que donen los estrangers de la superioritat de la fabricació mataronina en lo gènere de punt. Estranger és també el senyor Klein, però no alemany, com equivocadament suposava i escriguí a causa de son apellido, sinó francès i molt francès, i en los deu anys que porta d'establert a Mataró, amb la cordialitat de son tracte i amb los medis auxiliars que aporta a nostra indústria, pot dir-se que ha adquirit carta de naturalesa entre nosaltres. Se troba al front d'una casa de comissions i representacions per a facilitar als fabricants màquines, fils i quants accessoris necessiten, com agulles, platines, etc., etc., lo mateix per la maquinària de teixits que per la de filats; de manera que, sens que hagin de molestar-se en demanar-los a fòra, tot seguit que els desitgen, los tenen a casa.

«Troyes –me digué el senyor Klein– és una de les ciutats de l'estranger que major fama havia alcançat en eixos gèneres de punt. No obstant, dies enrera estigué a Mataró un fabricant de Troyes i plè d'admiració, me confessà que ells no arriben a lo que aquí es fà».

Prenguí nota d'eixa confessió d'inferioritat, i després m'acompanyaren a veure un important establiment de tintoreria, lo de **Vicens Matas**⁴⁸, on nombrosos fabricants porten sos gèneres i que està a l'altura que es requereix. Té el senyor Matas un hereu molt atent i competent i des d'aquí li envio el record que es mereix.

* * *

Algunes societats m'invitaren galantment a visitar-les i anar a sos balls i altres cultes distraccions, i dec ja correspondre-hi des de *La Il·lustració*, per a alternar amenament amb la indústria.

Si no estic equivocot, la més antiga és **Lo Fènix**⁴⁹, una societat senyorial, fins a cert punt. Allí em conduí en Vinardell, i entrant al gran saló on hi han les taules de billar, me digué: «Lo taco és la única distracció d'alguns fabricants, que aquí passen los pocs moments que tenen de descans, perquè per a ells lo dia hauria de ser de més de vint-i-quatre hores».

Consta el Fènix de dos pisos i amples locals, alguns d'ells molt ben decorats, com és lo saló d'espectacles; en lo de lectura s'hi troben quasi totes les publicacions d'importància. Va fer-me els honors de la casa el senyor Herrera, son afectuós president.

Tot seguit me presentaren al *Centre Lliberal*⁵⁰. Si bé son nom indica que ha influït en sa fundació una idea política, no vaig notar exclusivisme de cap manera en lo tracte de la societat que allí concorre, una societat verament demòcrata, on alternen lo propietari i el menestral, lo ric i lo pobre amb familiar franquesa.

«Aquí no tenim luxe, –me digué son il·lustrat president don M. Roca, al acompanyar-me per totes les dependències, –perquè no el necessitem per a atraure a nostres nombrosos amics. Es basta un decorat senzill i un excel·lent cafè».

No obstant, disposen també d'un còmode i espaiós local en lo centre de la Riera i d'elements que l'acrediten com societat molt apreciada i culta.

Després vaig acceptar la invitació que em féu la **Nova Constància**⁵¹ per a assistir a un de sos celebrats balls en son teatre. Volia veure l'espectacle de les boniques obreres vestides de festa, perquè havia sentit ponderar i fins criticar son boato, son excessiu luxe. Però en honor de la veritat, sia que, per regla general, vestien amb bastant gust, sia que m'haguessen informat exageradament, no em semblà pas massa luxosa la

roba que duïen, amb raríssimes excepcions, sent exacte que fossen obreres totes, com m'asseguraren. També cridà m'atenció l'ordre i la compostura que hi havia en lo ball, fent-me recordar los de la societat Romea, de Barcelona. Amb igual franquesa vaig manifestar ma opinió a don Pere Cunillera, l'obsequiós president de la Nova Constància. Disposa aquesta societat d'un gran local de dos pisos, a la Rambla de Mataró.

Lo **Casino Mercantil**⁵² reuneix en ses sales i en son bonic teatre del carrer de Bonaire a una part del comerç mataroní, alguns fabricants i no pocs obrers. Igualment dona balls molt lluïts, segons m'han dit. Vaig sentir no poguer presenciar-ne algun; però vaig oferir a son digne president don Jaume Adan i a son simpàtic secretari don Manel Mauri Colon procurar complaure'ls l'any vinent, si Déu vol. Per cert que mereix menció d'honor lo servei de son cafè i el teló de son teatre.

Anàrem al **Centre Catòlic**⁵³, una de les societats més nombroses i que s'ocupa de la instrucció ans que de l'esplai. Amb això queda explicat lo que val i significa. Ocupa un edifici quasi monumental. Los socis de mèrit hi donen conferències i lliçons ben concorregudes.

* * *

Les pells. Vet quí altra indústria molt important a Mataró. Cap escritor que la estudie podria prescindir de dedicar-hi un record. Aviat continuaré amb lo gènere de punt i altres. He visitat fàbriques que treballen amb gran superioritat l'importantíssim gènere de *guarnimentera*⁵⁴ i les soles; les citaré per l'ordre amb que les vaig veure: la de **Josep Cruixent**⁵⁵, la de **Salvador Joan Fabré**⁵⁶ i la de **Valentí Mandri y fill**⁵⁷. La guarnimentera seva es distingeix per la resistència, la flexibilitat i finura. Aixís no m'extranya que la sol-licitin de per tot arreu. Lo secret està en la constància i fermesa del procediment per a elaborar-les.

Després vaig veure també la fàbrica de la **Viuda i filla de Cuadrada**⁵⁸, que s'acrediten amb varies classes, i hi ha altres fàbriques notables.

A propòsit d'eixes visites vaig a contar un fet personal, per lo que ve a desmentir la opinió de molts companys de ploma, de que els industrials no llegeixen a causa de que no tenen temps per fer-ho.

Tothom sap que la gran majoria dels fabricants de pells treballen tant com sos obrers, dant-los-hi exemple en tan laboriosa ocupació.

A l'arribar a les portes del senyor Fabré, per a qui no portava cap recomanació, sortí a obrir un homenàs com una torre; sota sa brusa i son honrós davantal de treball se percibí una persona distingida. Vaig entregar-li ma targeta,

i tan bon punt la llegí, me donà la mà amb viu afecte, dient: «Ben vingut sia a ma casa l'autor de *La Marquesa de Campoalegre!*».

No poguí menys de revelar ma sorpresa, contestant: «Me creia que ja ningú es recordava d'eixa novela, que vaig publicar fa onze anys.

Doncs la conservo i l'he llegida quatre vegades, i mes germanes lo menos dues vegades.

–Caramba, quina afició.

–En la *Il·lustració* d'en Tasso la llegírem.

–Me plau hagi sigut en aquesta, perquè la *Il·lustració Cubana*, que després la reproduí en forma de llibre, per regalar-la a sos subscriptors, me mutilà alguns capítols per a reduir ses pàgines a nombre precís de plec. Aixís fou major lo disgust que em causà, que no pas l'honor que tractà de fer-me».

* * *

Ara vingui vostè a una fàbrica de gènere de punt que en sa classe és única a Mataró, la de **Ramis i Julià**⁵⁹.

Quina és sa especialitat?

La d'armilles per a l'exèrcit. Treballen amb llana i amb cotó, i singularment amb llana fan unes garibaldines per a senyores, cavallers i nens, de lo millor i econòmic.

Era molt prop, al carrer Nou, i els senyors Ramis i Julià, de la manera més atenta, m'ensenyaren sa interessant fabricació en tots sos detalls. Saben combinar les mescles de llana i cotó per a donar al gènere major resistència i també major vista.

Després mon acompanyant me conduí a altra important fàbrica, la de **Joaquím Carbonell**⁶⁰, dient-me: «A la d'en Petit vegé vostè el gènere per banys tot amb color; però a can Carbonell s'hi fa de color i blanc».

Quan vaig entrar, no solament vaig veure eixa classe ben acabada, sinó que feien igualment camisetes des de la superior a la més barata, i mitges, aquestes principalment de les de preus regulars i baixos, lo mateix amb color que blancs.

Vaig felicitar pel mèrit de l'elaboració al senyor Carbonell, que tingué l'amabilitat d'acompanyar-me, i tot seguit nos dirigírem a una antiga fàbrica de lones.

* * *

Se tracta de la de **J. Fonrodona i Cia**,⁶¹ fundada l'any 1804 i que començà per la fabricació a mà fins que en 1862 la muntaren a vapor. Los telers mecànics són dels més probats en aquest gènere, i les fortes lones que elaboren per a veles de barco, carro i botiges, etc.; han donat a aquesta casa una gran reputació.

L'atent jove don Joan C. Fontrodona, va dir-me: «En aqueixa fàbrica mai hi ha huelga; la gent

treballa molt tranquil·la, desitjant continuar aixís. Consumim de 14 a 16 caixes de cotó cada mes, d'uns 87 kilos cada caixa, i uns 1.500 kilos de fil, també cada mes».

Les lones les fan ja de cotó sol, ja de fil sol, ja de fil i cotó; aquestes barrejes s'anomenen cotonies.

Tots los telers són mecànics, i en la mateixa fàbrica s'hi blanqueja el cotó.

Fins al capítol següent.

SISÈ ARTICLE

La Il·lustració Catalana, Núm. 308, (Barcelona, 30 abril 1893)

La parroquial –Les Santes –L'Asil de vells – La caritat a Mataró –A la *blanca Paloma* –La xocolata de **can Massuet** –L'afició a la bicicleta –Dos cíclos –La salut amb lo velocípedo –Societat escollida –Record d'un ball de trajos

La Iglésia de Santa Maria té un magnífic presbiteri, tot barroc, i adornat amb quadros de Muntanya, i la capella dels Dolors ve a ser un museu de Viladomat, ja que tant en sa volta, com en ses parets s'hi pot admirar numeroses obres de son pinzell famós. Llàstima que no sia més artística la fatxada d'aquesta noble iglésia.

Lo sentiment religiós està molt arrelat en la massa general de la població; venera a ses santes patrones Juliana i Semproniana, màrtirs del temps dels romans, i quan celebra sa festa, per allà en lo fort de l'estiu, ho fa amb tanta pompa i animació, que passa per una de les mellors de Catalunya.

Mereixen especial esment lo tabernacle i l'urna de plata que surten allavores en la professó, amb quatre baixos relleus que representen la vida i martiri de les Santes. Lo tabernacle és propietat de la família Camín⁶².

Actualment s'està brodant per a la festa un tàlem⁶³, qual valor no baixarà de 1.200 duros, –me digué nostre amic senyor Manent. Lo més propi de la solemnitat d'aquell dia és la missa de les Santes, composta per un ilustre fill de Mataró, mossèn Blanch, que la escrigué a l'edat de vint anys, i que hauria tingut prou amb tal composició de tal obra per a alcansar just renom entre els que s'han dedicat en aquest segle a la música religiosa.

També la caritat és nota distintiva en los mataronins. No oblidaré la impressió que em produí la visita a l'Asil de vells, anomenat **Les Germanetes**, en lo camí del cementiri. Lo fundà don Anton Cabanelles, qual busto es veu a l'entrada, i, mort tan noble patrici, segueix l'Asil sostingut per la ciutat. Y que pulcre i delitós que és!⁶⁴

* * *

«Vol veure la *Paloma Blanca*? –me pregunten. Tot seguit, perquè aquest nom m'atrau.

És la marca de fàbrica de **Fité Germans**⁶⁵, fàbrica de blanquet, mini, groc real, vernissos,

pintures preparades a l'oli i aigues destil·lades. Han sabut acreditar-se en uns i altres rams i, singularment, per sa especialitat en pintures preparades a l'oli, en pasta.

Quan hi anarem, vaig observar que els senyors Fité tenen en local apart quatre alambics dels més a la moderna per a la destil·lació d'aigua naf⁶⁶ i de roses, i que poden competir en classes i en preus amb les millors destileries, arribant sa producció a uns 180 mil kilos anyals. Exporten a tota Espanya i Ultramar. Fan, a més, l'anomenat groc real, molt sol·licitat pels blanquers.

Los senyors Fité s'avingueren atentament a ensenyar-me'l, i al demanar-los-hi algun dato sobre sa producció me respongueren: «La de blanquet i mini és d'uns 800 mil kilos anyals».

Al entornar-nos-en, vaig preguntar a mon company per can Massuet.

«És de les cases més conegudes per sa fabricació de xocolata i comerç de productes del país i ultramarins, –respongué– la raó social és **Viuda i fills de J. Andreu i Novell**⁶⁷.

Precisament per sa xocolata n'he sentit parlar a Barcelona, puix, per més que n'hi tenim moltes fàbriques i grans, conec famílies i botigues que no poden prescindir de la d'aqueixa casa mataronina. Son crèdit me mogué a tastar-la; no crec que es fes millor per als gerònims, que foren los frares de gust més exquisit i de paladar més exigent.

Me presentà al senyors Andreu Novell, joves de tracte agradable, a un dels quals havia conegut en la casa banca d'Arnús, i aviat vaig poguer apreciar lo crèdit de ses xocolates a l'entrar en sa modesta fàbrica; lo secret està sota la pallofa de sos excel·lents cacaos i s'explica per l'elaboració metòdica i no precipitada, amb elements purs i sense trafica.

Me digueren que hi hà altra fàbrica bastant coneguda baix lo lema de *La fama de Catalunya*, i dirigida per don Francisco Pérez, successor de Lloveras. Ja procuraré visitar-la una altra vegada.

* * *

Ara he d'enterar als lectors de l'extremada afició a la biblicleta que s'ha desenrotllat entre els joves i fins en los que ja no ho són tant de Mataró.

En menos d'un any s'han fundat dos cÍrcols de velocipedistas, quan abans amb prou feines arribaven a una dotzena los aficionats.

Consignaré el record d'un i altre per l'ordre amb que vaig rebre les invitacions per a visitar-los; lo **Club Pedal Mataroní**⁶⁸ disposa d'un local envejable com centre recreatiu, i en mig de la Riera, és dir, en la Rambla de Mataró, amb salons ben espaiosos en que s'hi trova tot l'arsenal que a competència proporcionan los millors constructors de velocípedes. Quan disposin d'una pista tan espaiosa com la que projecten, res faltarà l'objecte que allí reuneix a sa animada concurrència, formada principalment per coneguts industrials i fabricants.

Axís vaig manifestar-ho a don Lluís Lavergue i a don August Klein, que són sos amables president i vice-president i que han tingut ocasió de conèixer les més famoses societats estrangeres d'aquesta mena.

Després vaig visitar lo **Club mataroní de velocipedistes**⁶⁹, situat en la plaça de Cuba. Al saber que son president és un company nostre en la premsa i distingit advocat de Mataró, don Antoni Viada, vaig afanyar-me a preguntar-li l'origen de sa viva afició velocipèdica.

«És que li dec la salut, va respondre'm. Me trobava malalt, però molt, sense gana i avorrit; i no solament m'avorria jo, inquietant a ma família, sinó que avorria fins als metges, que no sabien què fer-se de mi. A un d'ells li acudí aconsellar-me lo velocípede; me vaig dar amb ardiment a aquest exercici de moda, i... al cap de poc temps ja no necessitava metges ni medicines. Per lo que tinc lo gust de presentar-li a mon amic don Francisco Fontrodona, reputat enginyer de mines i vice-president de nostra societat, i a son secretari, lo jove fabricant senyor Esquerra, los quals confirmaran quant dic en pro dels incalculables beneficis que reporta lo ús de la bicicleta.

Axò ho digué de la manera més alegre, recorrent lo superb escenari a on amb tota amplitut s'exercitaven, com ho fan cada tarda, una munió de mataronins dels que poden divertir-se.

No sols es molt espayis lo local, sinó que està decorat amb certa esplendidesa, i en ses taules s'hi trova les principals publicacions que tracten d'aqueix esport. Lo club mataroní té 85 socis.

Si tots los velocipedistes de Mataró se posen d'acord (com ja es tracta) per a la construcció d'un velòdrom com ho demana lo crexent desenrotlló d'aqueixa afició, no els hi faltarà res per a reunir elements de primer ordre.

* * *

Per altra part, en aquesta població, lo que se'n diu societat selecta, A la que donan tò algunes famílies aristocràtiques, de tant en tant sap recordar al foraster les festes de la societat més lluïda de Barcelona.

Donya Concepció Fonrodona, viuda de Palau (home dels que millor record han deixat a Mataró per ses qualitats de particular i d'alcalde administrador, i a qui havia tingut la honra de tractar, semblant-me mentida que la mort se l'endugués en la plenitud d'una vida exuberant), dita noble senyora, que participa del gust que tenia son marit per les arts i per quant revela distinció, donà en aquella casa del carrer del Palau⁷⁰, que ve a ser un petit museu amb finestres gòtiques, un ball de trajos que recorda los més celebrats en los anals de l'elegància barcelonina, una d'aqueixas festes que serveixen per a revifar lo comerç, per a deixar un etern record en les jovensanes parelles que hi lluiren son bell aire, i per a estrènyer los llassos de l'amistat entre una munió de famílies, unides ja per la identitat de sa existència i aspiracions.

Hi hagué en aquell ball l'acert de que hi predominessin esplèndidament nostres trajos regionals més característics, mentres los pares anavan vestits d'etiqueta. Li dedico aquestes ratlles per a que son exemple serveixi per a escampar l'afició a festes tan útils i cultes, i acabo demanant perdó a donya Amàlia Palau, la pubilleta, per revelar que, segons m'han dit, estigué molt encisadora amb son trajo d'andalussa.

Y ara fins al capítol següent.

SETÈ ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 309, (Barcelona,1893)

Visita als Escolapis –Los PP. Godó i Cardona
–La iglésia –Lo monetari –La Escolania –Dibuix –
Importància del comerç mataroní –Cereals –Olis
–**Bransuela i Esperalba** –Los emparedats
Colomer –Mitges i mitjons de **Ponsa Germans** –
Vueltas d'Escapa –A la presó! –Un taller de
marmolista –**Inpremta Horta** –Premsa memorable

–**Serra** –Cas extraordinari per a un dentista –Los
calsats de **Isidro Pou**.

Anem als Escolapis, que bé mereixen un record los que dirigexen lo Colegi de Mataró, fundat en 1737, encara que sian molt coneguts los beneficis de sa ensenyansa a tot arreu. Sant Josep de

Calasanç fundà la benemèrita institució amb lo lema de Pietat i Lletres, i continua sent tan fidelment obeït com ho demostra la munió d'homes il·lustres que durant vàries generacions han sortit de les aules que regenten los PP. Escolapis. Per això són tan fondes les arrels que tenen en lo país.

«Per a donar-n'hi una idea n'hi ha prou amb dir-li que desde el dia de la fundació del Col·legi ve desempenyant sense interrupció dues, tres i quatre escoles de 1.ª i 2.ª ensenyança (aquesta última agregada a l'Institut provincial de Barcelona) i que diversament, segons los temps, fan sucursal de la Facultat de Filosofia de Cervera, en qual cèlebre universitat tingueren valor acadèmic los cursos d'ensenyança filosòfica que aquí es daven i ensems Establiment lliure municipal de Segona Ensenyança, Escola de Nàutica, etc.»

Així me parlava nostre amic lo bondados pare don Gabriel Cardona⁷¹ al resseguir les espaioses aules de l'antic edifici, després d'haver-me presentat al digníssim P. Rector, don Francisco Godó, que també tingué l'atenció d'acompanya-me.

No em sorprengué que disposin d'un bon Museu d'Història Natural i d'instruments de Física, de Topografia i de Meteorologia, i una col·lecció admirable de mapes, esferes, cons geomètrics, caixes taquimètriques, un bon gimnasi, etc.; etc.; perquè saben molt bé lo que amb tals elements se completa les lliçons teòriques, i el tal Col·legi, amb una solitud i un zel que arriba fins al sacrifici, atén a tot quant avui se necessita per a donar una instrucció sòlida i profitosa.

Es digna d'esment la iglésia amb son sumptuós altar major. Al cor s'hi sentia un concert de veus infantils.

És la *Escolania de Montserrat de Santa Anna*, me digué el P. Godó, creada per a dar més lluïment a les festes de la iglésia i del col·legi. També va a cantar a altres iglésies. No té número fixo d'individuos, però mai baixan de vint. Son alumnos externs del Col·legi, triats al començament de curs, previ consentiment de ses famílies. Los que tenen disposició, hi tenen un bon començament de carrera per a la música. A l'efecte, es divideixen en quatre categories: 1.ª, aspirants; 2.ª, coristes; 3.ª caps de cor i 4.ª solistes.

La biblioteca conté més de 10.000 volums, i a més una rica i numerosa colecció numismàtica. Moltes de tals monedes demostren la importància de l'antiga Iluro, i han sigut trobades totes en son terme⁷².

Té muntada el col·legi una secció especial dedicada a una ensenyança mercantil complerta; i també mereix una menció honorífica per sa direcció i avenços l'escola de dibuix en totes ses seccions. I no perquè sia el mestre nostre amic don Josep

Vinardell⁷³ hem de privar-nos de revelar al públic l'alta impressió que ens produí tal escola.

Després vaig visitar lo conegut Col·legi de Valldemia, que avui està dirigit per los Germans Maristes. La vista del Col·legi la publicarem en un dels números anteriors. Altre dia en parlarèm.

* * *

És natural que on la indústria està tan florent, també el comerç ha de tenir bastanta importància i comptar amb nombrosos i ben proveïts magatzems. Vaig veure'n un dels muntats més al engròs per a lo comerç de grans i farines; lo de don **Josep Bransuela**, en lo carrer de la Mercè. I vaig tindre una satisfacció al conèixer-lo, al saber que el senyor Bransuela és dels pocs que deuen exclusivament a son treball i a sa intel·ligència la posició tan considerada que ocupen, havent-hi pujat desde el no res. En aquell magatzem mai hi falten les millors classes del país i de l'extranger.

Al parlar de la reputació dels olis d'aquesta comarca, mon company me feu anar al carrer de Sant Antoni, al magatzem de don **Antoni Esperalba**, i em digué: «És molt conegut per la superioritat i varietat de les classes que n'expèn».

Lo senyor Esperalba, a més d'aquest important comerç, exerceix també, a l'engròs, lo de sabons i cereals, havent-se conquistat en uns i altres una gran reputació.

A proposta de mon company anàrem a prendre un emparedat de llimó en la mateixa fàbrica, que és la conegudíssima botiga de don **Hermenegild Colomer**, molt acreditada en aqueixa classe de bolados, i situada en lo carrer de Sant Joan, recomenada també per ses excelents xocolates.

* * *

Més tard vaig visitar la important fàbrica de gèneres de punt dels senyors **Ponsa germans**⁷⁴, admirant l'excel·lent i variadíssim mostruari de mitjons que els ha valgut una reputació envejable en aquest gènere. De tal fàbrica n'ixen classes finíssimes, distingint-se per sa especialitat de mitges i mitjons de fil jumel per a criatures.

Seguidament vaig visitar la fabricació de vueltes de punt, altra especialitat en que es distingeix don **Enric Escapa**⁷⁵, gènere de punt anglès molt acabat, i la fàbrica de gènere també de punt, molt reputada per cert, de don **Emili Aranyó**⁷⁶.

Lo senyor Cruxent m'acompanyà a la presó (no al·larmar-se), tenint nostre il·lustrat amic la oportuna idea de que comprovés quants pocs delinqüents té d'haver-hi en una comarca tan rica i tan poblada i laboriosa. És una presó buida, i sumament neta.

Per recomanació d'altre amic vaig visitar un taller de marmolista, taller a l'altura dels bons, lo

de don **Salvador López**⁷⁷, situat en lo carrer de Barcelona. De tal escultor es obra un bonic i senzill monument que havia admirat al cementiri, panteó pagat per l'Ajuntament per a enterrar-hi a les víctimes de la guerra civil, de quan los carlins atacaren a Mataró.

Lo senyor López és ben digne d'esment per sos treballs en màrmol, per son gust exquisit en les làpides i ornamentació de les xemeneies. És un en que només s'hi veu los millors materials del país i de l'extranger. Ben merescuda, doncs, tenia ma felicitació i encoratjament.

La imprenta d'**Horta**⁷⁸ es també digna d'un bon record. De ses premses han sortit obres tan primoroses com la història d'**Iluro**⁷⁹. Lo senyor Horta posseeix una premsa procedent de la casa Didot, de París, introduïda a Catalunya per don Joaquím Verdaguer en 1828. Segons una làpida commemorativa que l'acompanya, dita premsa fou la primera de sa classe que vingué a eixa terra.

* * *

Vaig veure un important taller de serrar fusta (amb sucursal a Barcelona): lo dels senyors **Fornaguera i Massuet**⁸⁰. Posseeixen una potent maquinària a tal objecte, i es dediquen especialment a la construcció de caixes d'embalatge, baguls i mundos. Envien caixes, no sols a Barcelona, sinó a València, Alacant, etcètera, per a embalar taronges, panses i altra fruita.

Un dia em cridà l'atenció en la Riera un grup de dones que anava corejant les exclamacions de satisfacció d'una comare que portaven al mig. «Gracies a Déu i a n'aquest home!» deia tapant-se amb lo mocador la boca.

Vaig preguntar de què es tractava, i una de la colla em respongué:

«És que acaben de treure-li de la barra set ossos que no la deixaven menjar i la martiritzaven».

I dient-m'ho signava a la propera plaça de Santa Anna, a un pis en qual balcó hi havia aquest lletrero: **Francisco Roig, cirurgià dentista**.

I per més que jo no necessitava ses habilitats, volguí anar a saludar-lo.

Lo senyor Roig, que és un dentista molt simpàtic, m'explicà aquell cas realment extraordinari, i afegí que major feina li havia donat, feia poc temps, un cas de necrosis o càries de la barra inferior d'una persona molt coneguda, amb la sort d'haver-la operada sense tindre que efectuar la ressecció d'aquella.

* * *

En mon article anterior parlava del ball donat ultimament per la senyora viuda de Palau; doncs bé, aviat vaig poguer notar una prova de la utilitat d'aqueixes festes a l'examinar la fabricació de calçat d'**Isidro Pou**, que té a Mataró dos importants establiments d'aquest article, dels quals lo de la Riera està muntat com los més elegants de Barcelona.

Quan admirava la varietat de son assortit de calçat de senyora, botines, polagues de satí brodat, etc., etc., lo senyor Pou me digué:

«Hem fet molts parells per a los dos balls que donà donya Concepció, per Carnaval i per Pasqua, advertint que aqueixa varietat en les botines de luxe, que a vostè tant li crida l'atenció es deguda a que algunes senyoretas m'indicaven la forma i els detalls, contribuïnt axís a fer lo mostuarí més bonic».

Seguidament m'ensenyà l'assortit de calçat d'estiu, de vedell levant, tan còmode com lleuger i escaient, i diverses classes d'altre calçat per a abdós sexes i per a tots temps, amb models perfectament acabats, ja de pell de foca, fondo vedell, búfal, etcètera, demostrant lo molt que pot acreditar-se en tan indispensable article un industrial de sa intel·ligència i laboriositat.

* * *

I ara fins a un altre dia, en que em despediré de Mataró, de camí cap a Arenys de Mar.

Després d'estudiar aqueixa important i hermosa població, me proposo ficar-me cap a l'interior, si a Déu plau, fins a Igualada i Capellades.

VUITÈ ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 310 (Barcelona, 1893)

La fàbrica de **Baladía i Sala** –Lo degà dels vapors mataronins –Despido dels amics mataronins –Records literaris –Lo vi de Mataró –Una indústria que deuria establir-se.

Abans de despedir-me de Mataró, he de pagar tribut a una de les manifestacions més importants de la indústria d'aquesta ciutat, a la gran fàbrica de teixits que funciona al capdevall del carrer de

Sant Agustí, amb la raó social de **Baladía i Sala**⁸¹, i té son domicili a Barcelona, Ronda de Sant Pere, 56 i 58.

Sa importància és deguda no tan sols a lo grandios de son edifici i a la bondat de sos productes, sinó també a lo que representa en la història de la indústria mataronina, ja que l'actual raó social és successora de la Busqueta i Sala, que l'any 1840 va aixecar a Mataró la primera fàbrica

de vapor per al filat, teixit i blanqueig del cotó⁸². Los senyors Baladia i Sala han vingut dedicant-se constantment a la fabricació del teixit de gènere blanc, classe doble mitjà, del que foren los primers introductors a Espanya i que fou generalment conegut durant molts anys amb lo nom de Busquetes, nom amb que se'l distingeix encara en moltes províncies; això sol prova l'èxit d'aquesta fabricació, quals manufactures s'escampan per tot lo regne, conservant son nom especial i sa reputació, que daten de mig segle enrera. Ben guanyades deuen tenir les recompenses que els hi han otorgat en diferents concursos i exposicions, en alguna de las quals han conquistat la medalla d'or.

Per fer-se càrrec de lo que és aquesta fàbrica, bastarà dir que en l'actualitat hi funcionen uns setze mil fusos i 350 telers, als que donen moviment tres màquines de vapor, que desenvolupen una força de tres-cents cavalls; que sa producció anual és d'uns quatre-cents cinquanta mil kilos de fil i unes cinquanta mil peces, que es col·loquen totes dins la península ibèrica, ja que el gruix del gènere no és a propòsit per exportar-lo a altres països. En quant al número de sos operaris, són uns 450 que hi guanyen jornals ben regulars, ja que la retribució de son treball importa cada setmana més de set mil pessetas.

Felicitem als senyors Baladia i Sala per lo bé que saben sostenir lo crèdit de sa fabricació, i al dedicar-los aquest record saludem en son establiment al degà dels vapors mataronins.

* * *

Té Mataró el seu Ensanx, que va efectuar-se amb arreglo a un projecte de l'enginyer don Melcior de Palau, que el trassà en col·laboració amb l'arquitecte Cabanyes, i que comprèn alguns passeigs⁸³. Palau és fill de Mataró i honra a sa pàtria com literat i com home de ciència, com la honran igualment en aquest doble concepte los germans don Terenci i don Silví Thós i Codina⁸⁴. Recordo la notable obra de l'últim *El agua en la tierra* que, encara que desde el primer moment revela sa gran competència com enginyer de mines,

a mi m'encisa principalment perquè en ses descripcions hi batega la inspiració del poeta, sempre identificada amb la veritat.

I ara diré adéu a la famosa Iluro, a la industriosa Mataró, als nombrosos amics i coneguts que he anomenat en ma resenya i a altres quals obsequioses atencions no podré olvidar, entre ells persones tan considerades com don Emili de Sisternes, qual antiga i magnífica casa dóna nom a un carrer⁸⁵, i que entre els records de son passat conserva armadures i armes dignes d'un museu; don Manuel de Bofarull i de Franch, qui sap a lo que l'obliga son ilustre nom, i entre qual amable família vaig recordar a la millor societat barcelonina fins pel gust realment artístic amb que té decorada sa casa; don Marian Andreu, nostre amic a qual il·lustració devem datos interessants; don Josep Antoni Rabella, a qui recordo per l'afabilitat del seu caràcter i per sa competència en les arts; don Casimir Boter de Torras, propietari molt coneixedor del país i qui em donà importants notícies sobre l'estat de l'agricultura i de la producció vinícola; i altres quals noms no conec. Si Déu vol, l'any vinent tornaré a veure'ls.

I a propòsit d'aqueixa producció, just és dedicar un record a l'excel·lent vi de la comarca mataronina; en general és quelcom dolç, però de bastant cos, venent-se'n molta part a Mataró meteix, tan pur com ho deixen endevinar los bons colors de la classe treballadora.

Despedint-me també de la indústria, diré que és llàstima que la del vidre i mig cristall no tinga avui a Mataró l'importància que la féu famosa en altre temps. Unes coses cauen i altres s'axequen; és la llei de la vida. Tal vegada hi tornarà a adquirir preponderància dita indústria, perquè la qualitat segueix sent bona.

«És llàstima també, me digué nostre distingit company, don Terenci Thós, que havent-hi aquí una indústria de tan excepcional importància, com és lo gènere de punt, no s'estableix entre nosaltres fàbriques de botons de nacre, suficients per nostre gran consum, evitant que s'hagi d'importar de l'estranger la major part d'aquells botons».